

A Dennai- és a Vitorági-erdő története 1879-től az államosításig

DÁVID JÁNOS

DÁVID, J.: *History of Denna and Vitorág Forest from 1879 to nationalisation*

Abstract: The essay revises the history of two important forests in the Zselic nature Conservation Area situated in the Transdanubian hills between 1879 and 1945 on the basis of literary dates and archival sources. Both forests belonged to latifundiums and after the forest law of 1879 professional forestry supervision and working plans were organized. Economical points of view predominated in the maintenance of forests, at the beginning of the 20th century the growing of *Quercus petraea* was urged, as it was more profitable, and according to this the cutting of the trees was increased to 100 years. The First World War and the tenemental relationships caused some disorder, while the landowners took care of the forests as careful owners.

Bevezetés

A Dunántúli-dombsághoz tartozó Zselic területén a természetes vegetáció az erdő (LEHMANN 1976, BORHIDI 1984). Az emberek kezdetben csak a peremi részekre tudtak könnyen behatolni, a terület középső része jó ideig védelmet élvezett az emberi tevékenységtől. A magyarok megtelepedése idején a Zselic belsőbb területei a Külső-Somogyban megtelepedő Koppany és a Baranyát elfoglaló Botond birtokai között gyeput alkottak (LEHMANN 1969, 1971a, 1971b). Koppany legyőzése után ez a terület is a király kezére került. A királyi birtokokon kívül az egyház különböző szervezeti egységei is nagy területek felett rendelkeztek. Különösen nagy zselici birtokai voltak a szentjakabi bencés apátságnak, a kaposszardahelyi pálosoknak, a hedrehelyi ferences kolostornak, valamint a zselic-szentpáli és a kaposszentbenedeki monostornak.

A magyarság szokása szerint kezdetben a sűrű erdőre neteg középső részeibe nem települt, főként az északra és a délre kifutó patak völgyekben teremtette meg magának az életfeltételeket. A települések környékén levő erdőkben jelentős gazdasági tevékenység folyt: állattartás (legeltetés és makkoltatás), vadászat és halászat (KOLOSSVÁRY 1975a, 1975b). Híresek voltak a zselici makkon nevelt, ridegen tartott disznók is. A kanászok jellegzetes irtásfalvakat hoztak létre. A 13. század elején ide telepített szlávok folytatták és fokozták az erdők pusztítását, mivel elsősorban földműveléssel foglalkoztak. Több falvat is létrehoztak, így pl. Dennát 40 háznéppel. (OEE Kaposvári Csoportja 1960)

A török megszállás előtti faluszám a különböző forrásokban eltérő: KOGUTOWITZ (1930) szerint 130 falu volt a Zselic területén, LEHMANN (1976) már 180-ra teszi a kisebb-nagyobb települések számát a világi és az egyházi birtokosok kezében. Abban mindkettő

egyetért, hogy a megszállás alatt a települések nagy része elpusztult, és csak kb. 40 épült újjá a romjaiból. Az elnéptelenedett lakóterületek egy részének helyét visszafoglalta az erdő, más részére a régi és az új (pl. Esterházyak, Festetitsék, Somssichok, Czinderyek) birtokosok az ország távolabbi vidékeiről és a német nyelvterületekről bevándorlókat telepítettek be. A lakosság lélekszámának bővülésével egyre nagyobb méretűvé vált az erdők kiirtása és a szántóterületek növelése. LEHMANN (1976) adatai szerint a 16. században a Zselic 45 %-áról hiányzott az erdő, KOGUTOWITZ (1930) ezzel összhangban a 18. század végére 56 %-ra becsli az erdőszültséget.

Az erdők elterjedésére vonatkozó pontosabb adatok a 18. század második felétől vannak, ekkor indultak be a katonai felmérések. Térképlapjaik a kor technikai adottságainak megfelelően nagy pontossággal mutatják a települések és az erdők helyzetét (I.-II.-III. katonai felmérések lapjai). Az egymást követő felmérések tanúsága szerint az erdővel borított felszínnek nagysága rohamosan csökkent, helyüket elfoglalták a szántók és a legelők. A 19. században az erdők nagymértékű letermelése tovább folytatódott. A legnagyobb fatömeget a hamuzsírforrás, az üveghuták és a téglagyárak fűtése, a fűrészáru készítése és a háztartási felhasználás igényelte. A Helytartótanács által 1865-ben kiadott terület-használati statisztikai adatsorból következtethetünk az erdők területi részesedésének a megváltozására. A statisztika szerint 1865-ben a Zselic területének 34,21 %-át borította az erdő (LEHMANN 1971b).

A 19. század második felében a földtulajdonlás ügyében jelentős változások mentek végbe. Az 1853-ban kibocsátott úrbéri pátenst kötelezővé tette a földesúr és az úrbéresek között az erdők és a legelők elkülönítését. Az elhatárolás a földesúri és a parasztbirtok gazdasági egybekapcsoltságának, a határháznál közösségének felszámolásával járt. Az 1858-ban kiadott erdőtörvény már rendelkezett arról, hogy a 750 ha-nál nagyobb magánerdők kezelését hatóságilag jóváhagyott üzemterv alapján okleveles erdőgazda vezesse. A nagybirtokosok ellenállása miatt ezt a rendelkezést vissza kellett vonni, úgy, hogy ebben az időszakban még az erdők kezelése nagyon esetleges volt, előírások és szakértelem nélkül folyt a gazdálkodás a legtöbb erdőben (KOLOSSVÁRY 1975b).

A század második felében kibontakozó vasútépítés tovább gyorsította az erdők kiaknázását. Egyrészt a vasúti pálya megépítéséhez nagyszámú talpa kellett, másrészt a gyorsabb, olcsóbb szállítás olyan területeket is feltárt, amelyek addig távol voltak a felhasználóterülettől. A konjunktúra időszakában az erdők birtokosai a fát, illetve magát az erdőt a legolcsóbb áron is

eladták. Sok földbirtokos tökehiányban szenvedett, ezért erdeik kitermelését fakereskedő vállalkozókra bízták, akik aztán kiméretlenül letarolták a faállományt. KOGUTOWITZ (1930) adatai szerint a 19. század végére a zselici erdők aránya 26 %-ra csökkent.

Jelen dolgozatomban a zselici erdők két jeles képviselőjének, a Dennai- és a Vitorági-erdőnek a történetét mutatom be az 1879-es erdőtörvénytől az államosításig. A két időpontban jelentős változások történtek erdeink kezelésében. 1879-től vannak részletes adatok és térképek az erdőgazdálkodás módjaira vonatkozóan, az államosítással pedig megszűnt a korábbi nagybirtokos kezelés, átvette szerepét a szocialista tervgazdálkodás.

Céлом a ma még fellelhető adatok alapján ezen időszak gazdálkodási viszonyainak megismerése. A század elején elvégzett erdőművelési munkálatok még napjainkban is éreztetik hatásukat.

Anyag és módszer

Az adatgyűjtő kutatásaimat 1998-99-ben végeztem. Elsőként összegyűjtöttem a magyar erdők történetét általánosan ismertető irodalmat. Ezzel párhuzamosan megkezdtem a vizsgálati területemet bemutató térképek beszerzését. A Hadtörténeti Múzeum térképtárban fénymásolhattam a nagy katonai felmérések során készült térképlapokat. A különböző korban rajzolt, a kor technikai színvonalához képest meglehetősen részletes térképek pontos tájékoztatást adnak a Dennai- és a Vitorági-erdő fával borított részeinek változásairól. A jelenleg vizsgált időszakra vonatkozóan a legtöbb adatot az 1869-1887 között folyt ún. Ferenc József-i felmérés során készült térkép 5559/2-es térképlapja szolgáltatta.

A szűkebb vizsgálati területen 1879 után rendszeresen készítettek üzemterveket. A legtöbb üzemterv megmaradt, jól használható volt a kezelések, valamint a tulajdonviszonyok nyomán követésére (ANONYM 1889a, 1889b, 1896, 1910a, 1910b, 1920, 1930b). Az üzemtervekhez általában térképeket is készítettek, de az idők során e két dokumentum úgy eltávolodott egymástól, hogy ma már többnyire csak az üzemtervek lelhetők fel, a térképeknek nyoma veszett. Az üzemterveken kívül jó segítséget adtak az üzemátvizsgálási és a beszámoló munkálatok, valamint a helyszíni szemlék jegyzőkönyvei is (ANONYM 1900a, 1900b, 1922, 1926, 1930a). A herceg Esterházy és a gróf Festetics uradalmak üzemterveit a Somogy Megyei Levéltárban fedeztem fel és jegyzeteltem ki.

Eredmények

Az 1879. évi erdőtörvény és hatásai

A kiegyezést követő konjunkturális időszak, a megnövekedett faértékesítési lehetőségek egyre jobban szükségessé tették a tervszerű erdőgazdálkodás bevezetését. Az erdők állományának megőrzése szempontjából már a megelőző időkben is szükséges lett volna a letarolt erdők újrafásítása. A 19. század vé-

ge felé nem csupán erdészeti szempontok követelték a tervszerűséget, hanem sürgette a kapitalista gazdálkodásra áttérő földbirtokosok érdeke is. Egyre többen ismerték fel, hogy az erdő gazdaságos használatát nem az egyszeri kiírás, hanem csak a szakemberek irányítása alatt végzett erdőművelés jelentheti (TAKÁCS 1974).

Elsősorban az erdők fenntartásához fűződő közérdek, másodsorban a kapitalizmus teremtette gazdasági helyzet kényszerítette ki az állam határozott beavatkozását az erdészeti ügyeibe. Az 1879-ben megalkotott első magyarországi erdőtörvény (1879. évi 31. tc.) azzal, hogy a liberális gazdaságfejlődés időszakában egy termelő üzemág belső öntörvényeinek szabályozására vállalkozott (egységesen kívánta rendezni az erdőfenntartást és az állami erdőfelügyeletet) elsősorban nem az azonnali hatása, hanem a szelleme miatt játszott különlegesen jelentős szerepet.

A törvény fő célja az erdőpusztítás megfékezése és az „okszerű” (szakszerű), biztos jövedelmet nyújtó erdőgazdálkodás elősegítése volt. E célnak megfelelően a törvény megállapította az erdővédelem feladatait: megtiltotta a véderdők kiírását, rendelkezett az erdők tűz- és rovarkárvédelméről, a kopár területek befásításáról, az erdő állományát veszélyeztető „erdei kihágásokról” (pl. lopás, a különféle erdei kártételek, a különböző veszélyes cselekmények stb.) és a velük kapcsolatos eljárásokról.

A célok elérése érdekében alapvetően kétféle módszert követett:

1. Tulajdonjogi minőség szerint pontosan elkülönítette azokat az erdőket, amelyekre hatása kiterjedt. A korabeli hatalmi viszonyokat ismerve, érthetővé válik, hogy a törvény miért csak az erdők szűk csoportjára tette kötelezővé a rendelkezéseit és miért nem vonatkozott a magánkézben levő erdőkre, holott ezeknek a területe a törvény 17. §-ában megnevezett erdőkhöz viszonyítva is jelentős volt. A hatálya alá tartozó erdőkre kötelezően előírta az üzemterv (üzemterv) szerinti erdőgazdálkodást, ehhez szakképzett erdőtiszteket és erdőőröket kellett alkalmazni. A rendszeres gazdasági üzemterveket az erdőbirtokosok kötelesek voltak a törvény kihirdetése napjától számított öt éven belül önköltségükön elkészíttetni. A kész üzemterveket a közigazgatási bizottsághoz kellett beadni, amely az erdőfelügyelő véleményének meghallgatása után a földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterhez terjesztette fel azt. Az üzemterveket a miniszter hagyta jóvá, szükség esetén módosításukat írta elő. Vizsgált területeink is a kötelezően üzemtervezendő erdők közé tartoztak, így aztán ettől az időponttól kezdve (már 120 éve) pontosan nyomon tudjuk követni erdeink sorsát, egyben az ember természetátalakító tevékenységét is.
2. Az erdőtörvény életbelépése (1880. július 1.) után 1881-ben megkezdődött az erdészeti igazgatás megszervezése. A földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter az országot erdőkerületekre osztotta fel, mindegyik kerület élére erdőfelügyelőt állított. Somogy megyét a pécsi erdőfelügyelőséghez sorol-

ták. Az erdőtörvénynek és az erdészettel kapcsolatos miniszteri rendeleteknek a végrehajtásáról a megyei törvényhatóság közigazgatási bizottsága, mint első fokú erdőrendészeti hatóság gondoskodott. A közigazgatási bizottság a saját kebelén belül egy háromtagú bizottságot (közigazgatási erdészeti bizottságot) választott, amely az erdőfelügyelő véleményének meghallgatásával hozta meg döntéseit.

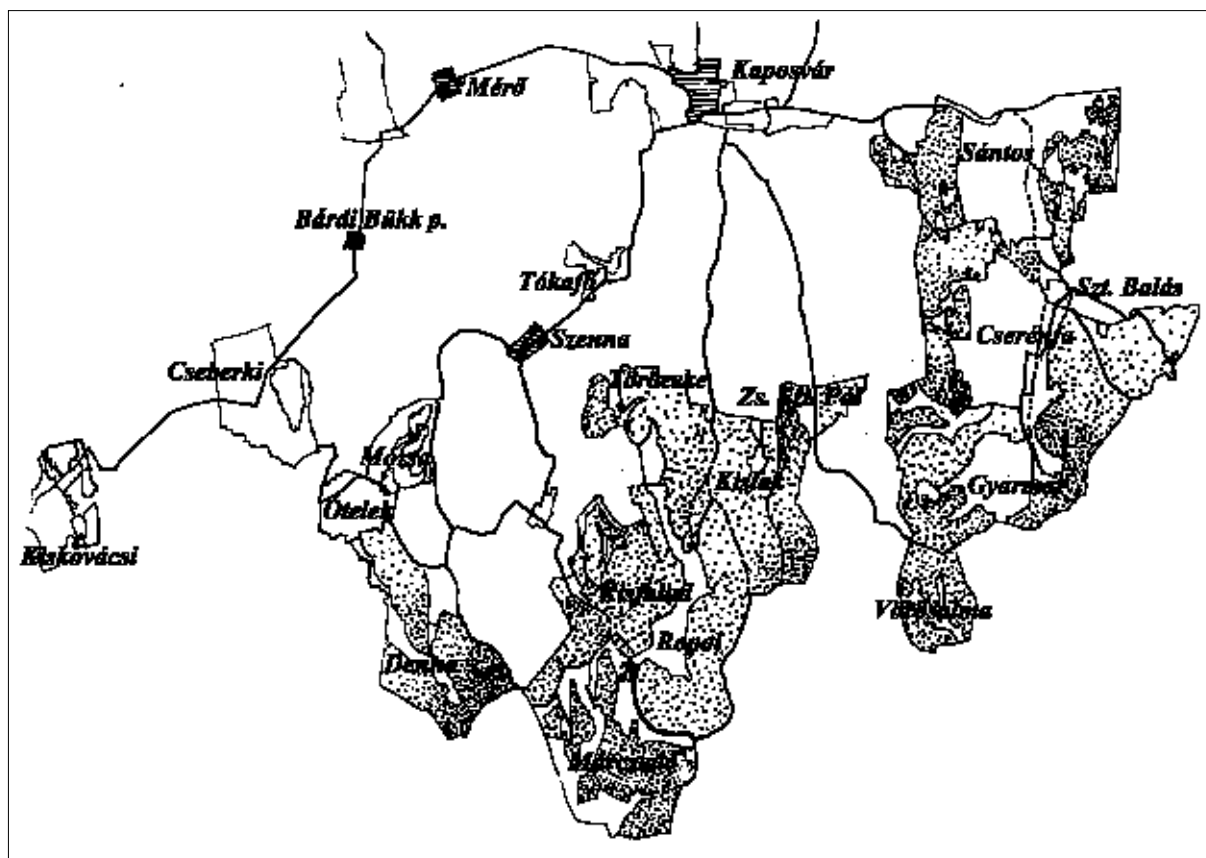
Az erdőtörvény és az ezt kiegészítő 1898. évi XXXI. tc. nem gátolta meg a fennálló társadalmi-gazdasági viszonyok között az erdők csökkenését és a felaprózódását. A törvény ugyanis éles különbséget tett a magán- és a korlátolt forgalmú erdők között. A komoly kötöttségű korlátolt forgalmú erdők tulajdonosainak érdekében állt az erdeiket magánkézbe juttatni, így már egyszerűbb volt az erdő faállományát kitermelni, illetve az egykori erdő földterületét jövedelmezőbb mezőgazdasági művelés alá fogni. LEHMANN Antal (1976) adatai szerint a Zselicben (az ország egészéhez hasonlóan) az erdőtörvény életbelépése után is erőteljesen fogyott az erdők területe. 1913-ban érte el a mélypontot, amikor 28 %-ra csökkent tájunk erdősültsége. Az erdők fogyatkozásával párhuzamosan a népesség száma állandóan növekedett, 1930-ban közel 60 000-el tetőzött.

A Dennai-erdő története 1879-1945 között

A birtokviszonyok alakulása

Az 1879-es erdőtörvény életbelépése után rendszeressé váltak az üzemtervek készítése megyénkben is. A levéltárakban megőrzött dokumentumok alapján pontosabban nyomon követhetjük a Zselic erdeiben az emberi beavatkozás történetét. Elsőként az Esterházy család erdőbirtokának - vizsgálati területünket is magában foglaló részeinek - sorsát tekintjük át. Az erdők nem egy összefüggő tömbben, hanem több, kisebb egységben helyezkedtek el (1. ábra). Vizsgálati területünk egykoron a Denna- és a Márcadő-tömbbe tartozott (BAKONYI – NAGY 1975).

Az Esterházy család házasság révén jutott jelentősebb somogyi területekhez (CSÁNKI én.). A 15. században még a Zselic legnagyobb birtokosa a Győr nemzetségből származó szerdahelyi Dersffy család volt. A család utolsó sarja Dersffy Orsolya 1611-ben kötött házasságot az Esterházy család fraknói vonalának hercegi ágába tartozó I. Miklóssal (NAGY 1857-1868). Miklós „a vagyont erényeivel párosítván, fokenként mind magasabb és magasabb polczra lépett. ... 1625-ben a sopronyi országgyűlésen nádorrá választatott”¹.

Az Esterházy Hercegi Hitbizomány Kaposvári Uradalmához tartozó erdők átnézeti térképe 1923.

¹Nagy Iván 1857-1868: Magyarország családai. II. kötet pp. 83-84.

Fia, I. Pál (1635-1712), ugyancsak nádor, alapította azt a hitbizományt, amelynek kiegészítő részei lettek a Denna- és a Márcadó-puszták környéki erdők is. Az alapító levél szerint mindenkor a hitbizományos herceg legidősebb fia a birtok haszonélvezője. 1920-ban és 1925-ben dr. Esterházy Pál herceg részesült a jövedelmekből (ANONYM 1920, GAZDACÍMTÁR 1925).

1850-ben az addigi patriarchális (főként legeltető) házi erdőművelést a bérleti kezelés váltotta fel. Az Esterházyak a Rotschild kölcsön törlesztésének és kamatainak fedezésére bérbe adták a zselici birtokaikat is, előbb Rosenzweignek, később vejének, Freistdtlernek. A bérlemény időszakában fokozódott az erdők kihasználása. A Freistdtler-bérllet 1890-ben szűnt meg. A következő időszakban ismét bérbeadás következett: most az Általános Hitelbank bérletében kezdődött meg a rendszeres kezelés (ANONYM 1910a).

Az 1860 körüli években történt úrbéri birtokrendezés alkalmával a szolgálomák megváltása fejében erdőket adtak el, amivel aztán a hitbizományhoz tartozó erdők összterülete csökkent. A 20. század eleji üzemtervek a birtokot végig szolgálomától mentesnek tüntetik fel (ANONYM 1910a, 1920).

A tárgyalt erdőterületeket 1914. november 1-től 1939. október 1-ig a Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaságnak adták bérbe. Mivel a bérlő nem az előírásoknak megfelelően kezelte a területet - több fát termelt ki az engedélyezettnél - a '20-as években viták bontakoztak ki a birtokos és a bérlő között. A konfliktus következményeként az Esterházy uradalom 1927. november 1-én megszüntette a bérleti viszonyt és házi kezelésű üzem megszervezését határozta el. A házi kezelés a felhagyott mezőgazdasági termőföldek beerdősítésével, az erdei fenyvesek területének növelésével és a felhasználatoknak a természetes felújítás lehetőségének szemmel tartásával kezdte meg működését. Nem fedlekedtek meg a rendszeres gyériteésekről sem (ANONYM 1930a).

A II. világháború végéig a szigorúan vett üzemterv szerinti gazdálkodás az előírt véghasználatok mennyiségi előírásainak megtartása és a felújítások lehetőség szerint minél olcsóbb biztosítása voltak a hercegi erdőgazdálkodás legfontosabb jellemzői (OEE Kaposvári Csoportja 1960).

Az erdő kezelő személyzete

Az 1879-es erdőtörvény az erdők kezelésére és a bennük folyó munkálatok irányítására szakképzett erdészek alkalmazását írta elő. Ennek megfelelően az Esterházy uradalomban is felállították a szakszolgálatot.

A Dennai-erdő védelmét - az üzemtervek leírása szerint - a Denna-pusztán lakó szakvizsgázott erdőőr látta el. Az ő feladata elsősorban a faállomány védelme volt. A vadak védelmére Ótelek-pusztán lakó vadőrt alkalmaztak. A Dennai üzemosztály vezetője a Kisfaludon lakó, törvényes minősítéssel rendelkező erdőtiszt volt. A gazdaság ellenőrzését és a nyilvántartások vezetését a kismartoni központi igazgatóság alá rendel-

ték és az ennek keretében dolgozó, Dombóváron lakó ugyancsak törvényes minősítéssel bíró hercegi erdőfelügyelő ügyköréhez sorolták.

Az erdők kezelését szabályozó üzemterveket a hercegi központban, Kismartonban készítették el és jóváhagyás végett a felügyelő miniszterhez terjesztették fel. A miniszter szakemberei az üzemterveket átvizsgálták, majd kiegészítették a kezelésre vonatkozó előírásokkal (ANONYM 1889a, 1910a, 1920).

Az erdő állapotának és az erdőgazdálkodás módjainak változása 1879-1945 között

A fajösszetételre és az erdő állapotára vonatkozó adatok 1879-1920 között

A 19. század végén (1889-ben) a Dennai-erdő 88%-án a *Carpinus betulus* és a *Fagus sylvatica* uralkodott, 5 %-át a *Quercus*ok (főként a *Quercus petraea*, kevésbé a *Q. robur* és a *Q. cerris*), 7 %-át a többi fafaj foglalta el. Az üzemtervező szakemberek szerint az erdő lényegesen eltér a szabályos állapottól, mivel az idős állományok hiányzanak, a 21-40 éves korú fák vannak többségben. A fiatalosoknál elmaradt a száralás, éppen ezért teljesen zártak. Ez az állapot a korábban már ismertetett viszonyoknak köszönhető: az erdőt bérelték, a bérlő nem tartotta be az erdő kezelésére vonatkozó előírásokat.

Az 1910-ben készült üzemterv már más adatokat közöl a fajösszetételre vonatkozóan, nagyobb jelentőségűnek tartja a *Quercus*okat (35 %). A 20 évvel korábbi számításokhoz (88 %) képest most 50 %-ra teszi a *Fagus sylvatica* és a *Carpinus betulus* részeseését. 9 % *Pinus sylvestris*, 6 % a többi fafaj. Véleményem szerint az eltérés olyan nagy, hogy 20 év alatt ilyen jelentős (7 %-ról 35 %-ra) területnövekedés nem mehetett végbe a *Quercus*ok javára. Még akkor sem, ha tudjuk, hogy a múlt század végén BEDŐ Albert igen erősen szorgalmazta a tölgyek szaporítását. Figyelemre méltónak találok a *Pinus sylvestris* 9 %-os részeseését. Amikor még nem volt jelentősebb fenyőtelepítés, akkor is jelentős nagyságú területen volt megtalálható a *Pinus sylvestris*². E tény is igazolni látszik az erdeifenyő őshonosságát a Zselicben.

A tölgytermesztés fokozásával megváltoztatták a korábbi vágásfordulók időtartamát és a kezelés módját. A Dennai-erdőben 1890-ig 50 éves, majd ezt követően 1910-ig 60 éves sarjúzemű vágásfordulót alkalmaztak. Ebben az évben a tölgy nevelésére tekintettel minden átmenet nélkül - a neki jobban megfelelő - 100 éves szálerdő üzemmódra tértek át. Ezt a hosszabbítást a talajok termőhelyi viszonyai is megengedték, a hosszabb vágásforduló pedig a megtelepített nagyobb mennyiségű tölgy jobb kihasználását tette lehetővé. A *Quercus*ok intenzívebb szaporításának elősegítésére 3-5 éves legeltetési előtilalmat vezettek be.

²Az 1900. évi üzemátvizsgálási munkálat a kisfaludi erdőben 1901-ben és 1907-ben előírja a fenyő csemete ültetését. Ugyanakkor a tölgyet makkvetéssel szaporították.

(2. ábra): A Dennai-erdő szép *Vicio oroboidi-Fagetum* állománya

A kitermelt faanyagot a bérlő MIR nagy részben saját mezőgazdasági bérleteinek ellátására használta fel, kisebb részben a kaposvári fatelepen értékesítette. Ezen kívül jelentős mennyiségben elégítette ki a tisztai, az altisztai és a gyártelepi alkalmazottainak, valamint az állandó munkásainak szükségleteit. A szállítás Lipótfá és Kaposvár vasútállomásig ökrökkel vagy lovakkal vontatott szekerekkel, onnét pedig vagonokkal történt. A vasút megteremtette annak a lehetőségét, hogy a zselici erdők fája nagy távolságra is eljusson.

Az erdő állapota és a tenyésztenő fajok 1920-ban

A korábbi évek erőltetett tölgytelepítéssel sikerült elérni a tölgy dominanciáját minden korosztályban. A vágásra érett erdők igen értékesek, egészségesek és jó fejlődésűek voltak (2. ábra). A középkorú állományokat az idősebbeknél még szebbeknek, jobb záródásúnak és kitűnő magassági növekedésűeknek minősítették. A 15 év alatti fiatalosokon meglátszott a háborús évek nyomorúsága: a gyakorlott munkások hiánya, a vetőmag rossz minősége és az idejében nem teljesített ritkítás káros hatása. Az elmaradt munkák következtében a fiatal állományok minősége a fejlettség, a záródás és a szakszerű elegyítés tekintetében az idős kultúrák mögött maradt. A probléma okai a következőkben foglalhatók össze:

1. Az 1890-es években megkezdett első üzemrendezés alkalmával az idetartozó összes erdőkben a legidősebb és a legfiatalabb korosztályok túlsúlyban voltak a többihez képest, vagyis kétszer, háromszor nagyobb területet foglaltak el a szabályosnál. A középkorú erdők azonban vagy teljesen hiányoztak, vagy csak jelentéktelen területeket borítottak. A jelenség magyarázata: a rendszeres gazdálkodás életbelépése előtt az erdőt ott, ahol a mezőgazdaság terjeszkedett, vagy ahol az erdő fája könnyen és olcsón volt kiszállítható, irtották. A nehezen hozzáférhető, a lakott helyektől távol eső, meredek vagy nedves talajú területeken pedig nem használták ki.
2. Az 1890-től elmúlt három évtized alatt az erdőhöz folyamatosan csatoltak szántóföldi művelésre nem alkalmas területeket. A beerdősített tisztások a korosztályok arányát még jobban rontották.
3. Az időszakos üzemátvizsgálások a tölgy tenyésztésének érdekeire hivatkozva a vágásfordulót állandóan emelték, de nem tervszerűen és következetesen.
4. Az üzemrendezés eszköze a valódi, vagy közös termőhelyi minőségre átszámított területek térbeosztása volt, melynek előírásainál a korfokok szabályos sorrendjének elérése, továbbá a kezelés és az ellenőrzés egyszerűsítése érdekében jelentős áldozatokat hoztak. Egyrészt a sorrend kedvéért a szabályos vágatási korhoz képest éretlen állományokat használtak ki, másrészt egyes állományokat túltartottak

3. ábra: A 20. század elején a horhosokba telepített akác erősen pusztul

és így a korosztályok helytelen arányán 30 év alatt alig javítottak.

5. Hozzájárult a korosztályok aránytalanságainak kialakulásához a 101263/1916/I-A-2 számú FM rendelet is. Ez a jogszabály 8 régi üzemosztály (ropolyi, töröcskei, kislaludi, márcadói, szentbalázi, kaposgyarmati, kislaki és dennai) összesített vágásait engedte az újonnan létrehozott kardosfai erdőgondnokságban egy helyen kihasználni, aminek következtében az idős korosztályokban nagyobb használatok történtek, mintha mind a 8 üzemosztály vágásait külön-külön a maguk helyén állították volna be.
6. Hozzájárult az idős állományok letermeléséhez a Kaposvári Magyar Királyi Erdőhivatal 632/920 és 628/1920 számú FM rendeletekre előírt kényszer-fakitermelés is.

1920-ban továbbra is fő fafajnak a *Quercus petraea*t írták elő. Azokat a *Quercus robur* állományokat, amelyek nagyon lisztharmatosak, vagy rákos megbetegedésben szenvedők voltak, néhány év alatt *Quercus petraea*sokká kellett átalakítani. A puhafákat kisélektálták és *Fraxinus excelsior*nal, *Alnus glutinosaval*, *Quercus* fajokkal pótolták. Az 5 %-os részesedésű *Q. cerris*t nem kívánták szaporítani. A *Fagus sylvatica* akkortájt 25 %-os részesedésű volt. A talajvédelem és a fatermés mennyisége szempontjából fontosnak tartották, különösen ott, ahol tölgy vagy fenyő alatt települt meg és azok hézagait töltötte ki. A

*Carpinus betulus*nak hasonló szerepe volt. Mennyiségét a *Fagus sylvatica* javára szándékoztak csökkenteni. A 10 %-al részesedő *Pinus sylvestris* szép szerfaválasztékkal tette értékesebbé a vágások hozadékát. Növekedése és egészségi állapota alapján arra következtettek, hogy lomberdőkbe elegyítve a szabályos (100 éves) vágáskort nem sokallja és mellette igen szép méreteket ér el. A Soproni Erdőmérnöki Főiskola hallgatóinak szervezett tanulmányúton bemutattak egy 35-40 m magas *Pinus sylvestris* állományt, amely magas, sima törzsei és szövete olyan jó minőségű volt, hogy a *Larix*éval vetekedett (MÁYER 1927). Az üzemterv szerint a magasabb fekvésű termőhelyeken csoportokban vagy szálanként a jövőben is kell telepíteni, főként a tájidegen *Robinia pseudo-acacia* termőhelyein. A Robiniának (1920-as vélemény szerint) a 100 éves vágásfordulóú üzemből legfeljebb a vízmosásokban van létjogosultsága. Ezt a véleményt nem osztom, megfigyeléseim szerint a csekély fényű meredek vízmosásokban, horhosokban vékonytörzsű, nyúlánk akácegyedek fejlődnek, amelyek aztán nem tudnak megmaradni a meredek falakon, hamar kidőlnék (3. ábra).

Az erdő állapota és gazdálkodás jellemzői
1920-1929 között

Az utolsó anyag, amit a levéltári kutatásaim során az Esterházy birtokok erdőgazdálkodására vonatkozóan feleltem az Esterházy hercegi hitbizomány kardosfai erdőgondnokságának 1920/21-1928/29. évekre vonatkozó üzemi tevékenységéről szóló beszámoló volt (ANONYM 1930a). E jelentés alapján a következőket tudjuk területünk erdeire vonatkozóan elmondani.

A főhasználat módja 1920-ig a tarolás (tarvágás) volt. 1920-ban a bérlő a vágások egy részében a természetes felújító vágás egy primitív nemét vezette be: az állományokat vetőre vágta és 5 éven belül letarolta azokat. E vágatási mód mellett az évről-évre kijelölt vágások határát nem tarthatta be, mert a megbontással előre kellett sietnie. Így a kardosfai erdőgondnoksághoz tartozó mind a 4 üzemosztályban egyszerre vágott. Ez a módszer az évi vágásterület ellenőrzését megnehezítette, mivel követhetlenné vált. A végleges adat csak becslés alapján volt megállapítható. Amikor a hitbizomány erdőigazgatósága az FM által jóváhagyott üzemtervtől eltérő vágásmód miatt a bérlőt felelősségre vonta, az a Kaposvári Magyar Királyi Erdőhivatal és a kormány rendeleteire hivatkozott. Az 1916. június 29-én kiadott 101.263/1916. FM rendelet ugyanis nemcsak elvben engedte meg az érvényes üzemtervek által kijelölt vágásterületekre a vágásösszpontosítást, hanem azáltal, hogy a bérlőnek tizedholdnyi pontossággal meghatározott fixterületek tarolására adott koncessziót, elébe vágott az 1920-ban esedékes üzemrendezésnek és egyben a 14.500/1920. FM üzemrendezési utasításnak is. A rendelettel szemben az üzemterv készítője tehetetlen volt.

A főhasználat ezen végrehajtási módja nem vált be. A vágásösszpontosítás káros volt az erdőművelésre. Óriás területeken összefüggő tarvágásos fiatalosokat

teremtett, ahol a fagy, a szárazság, az elgazosodás fokozott mértékben érvényesült. Ott, ahol 400 m³ holdankénti hozamot adó ősbükkösök állottak, tarvágás után a *Fagus* helyenként csaknem teljesen kipusztult (a fiatalosokban csak 8 %-ban maradhatott meg). A szünetelésre kárhozott üzemosztályokban az öregállományok 100-200 éves korig voltak fenntartandók, közben egy részük csak romlott, értékében veszített. Üzemrendezési szempontból a vágásösszpontosítás a korosztályok egyensúlyát felborította.

Az 1920. évi erdőrendezés ezeket a következményeket részben konstataálta, részben előrelátta, ezért a minőség érdekében érélyes vágásredukcíót tervezett. Ez egyrészt az üzemterv késedelmes benyújtása, másrészt az erdőhatóságok különféle kifogásai miatt csak 1927-ben vált érvényessé. Ekkor már a vágásredukcíót nem sikerült véghezvinni. A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy az 1927-ben 1920-ig visszamenő hatállyal jóváhagyott és érvényessé vált előírásokat a bérlő csak 1927 tavaszán vette tudomásul. 1927. november 1-én az erdőbérletet felmondta, az előírásokat már nem teljesítette. Végeredményben 1920-27. között a gazdálkodás 7 éven át üzemterv nélkül történt. Az előírások hiányában végzett erdőművelés következménye a nyiladékok kezeletlensége, az utólagos üzemtervben rögzített vágásrendtől való eltérés és a jelentős mennyiségű kitermelt fatömeg volt.

Az erdőbérlet megszűnte után erdeinket az Esterházy uradalom házi kezelésbe vonta. Az új gazdálkodás módjáról levéltári kutatásaim során nem találtam adatokat. Valószínűsíthetjük, hogy a hercegi uradalmi erdészek szakszerű, az erdő megfelelő állapotát helyreállítandó erdőművelést folytattak 1945-ig, a nagybirtokosok erdeinek államosításáig.

A Vitorági-erdő története 1879-1945 között

A birtokviszonyok alakulása

A Vitorági-erdő nem az Esterházy birtokokhoz tartozott, a Dennai- és a Márcadói-erdő közé D-ről É-felé nyúlóan beékelődött a Festetitsek erdőbirtoka (ANONYM 1896, GAZDACÍMTÁR 1925). Erről a területről sajnos sokkal kevesebb leírás maradt fenn a Somogy Megyei Levéltárban, mint az Esterházy erdőkről. A térképek pedig végleg eltávolodtak az üzemtervek mellől, így azokat nem tudtam fellelni. A ránk maradt írások alapján a következő módon tudjuk jellemezni vizsgálati területünk D-i részének, a Vitorági-erdőnek állapotát és történetét a 19. század végétől a 20. század '30-as éveiiig.

Vitorág-pusztáról már az Anjou okmánytárban találunk 1346-ból származó adatokat. A 1346-ban és 1489-ben a Szerdahelyi család birtokaihoz sorolták, 1434-ben a pannonhalmi konvent engedte át nekik (CSÁNKI 1894). A 19. század második feléig nem sikerült nyomon követni a Vitorág környéki erdők tulajdonviszonyait. Azt nem tudjuk biztosan, hogy a terület mikor került a Festetitsek kezébe. LEHMANN (1973b) Antal szerint a török megszállás utáni időkben, a 17-18. század

fordulóján a Neoaquistica Comissio adományozásai révén hatalmas földterületek kerültek új nagybirtokosok, így pl. a Festetitsek tulajdonába is. Ezzel egybecseng az a tény, hogy NAGY Iván (1857-1868) Festetits I. Kristófot 1722-1729 között Somogy megye országgyűlési követének tünteti fel. Valószínűsíthetjük, hogy ekkor a család már rendelkezett somogyi birtokokkal. Az, hogy a csertői uradalom - és hozzátartozóan valószínűleg a Magyarlukafa környéki Vitorági-erdő is - a család kezében volt csak I. Kristóf dédunokájának, Sámuelnek az idejéből tudjuk biztosan. Sámuel az oklevelek már csertői birtokosnak tünteti fel. Az 1896-ban készült üzemterv a Vitorági-erdő birtokosának Sámuel 1844-ben született fiát, Imrét nevezi meg. Ebből az üzemtervből megtudhatjuk azt is, hogy vizsgálati területünk D-i része a 18. század második felében a csertői Festetits-féle hitbizományi uradalomhoz tartozott. 1878-ban Festetits Dénes ugyanis hitbizományt alapított, amelyhez az alapítás évében hozzácsatolták ezt a Magyarlukafa környéki erdőtagot is. Az erdőbirtok elkülönítése és két (É-i Vitorági és D-i Szerenkei) üzemosztályra szétválasztása 1861-ben történt. 1888-ban a két erdőtagot még külön üzemterveztek, de 1896-ban már az FM engedélyezte összevonásukat. Mivel ezen erdőbirtokok hitbizományi tulajdonban voltak, ezért az 1879. évi erdőtörvény számukra is előírta a rendszeres gazdasági üzemterv készítését és állami erdészeti felügyelet alá helyezését (ANONYM 1896).

1926. június 9-én a korábbi üzemterv végrehajtásának ellenőrzésére és az újabb gazdasági terv elkészítésére helyszíni tárgyalást tartottak az erdőbirtokos és a barcsi erdőhivatal képviselőjének részvételével. A megbeszélésről készült jegyzőkönyv (ANONYM 1926) tanúsága szerint ekkor már a Vitorági-erdő hasznélvezője Festetits Kristóf volt.

Az utolsó fellelt üzemtervben 1930-ban még eredetileg Festetits Kristófot jelölik meg birtokosnak, majd később kézirással a nevet áthúzták és helyette Festetits Domokost tüntették fel (ANONYM 1930b). A változás okai nem ismeretesek. Feltételezzük, hogy az erdőbirtok államosításáig Festetits Domokos volt a Vitorági-erdő ura és hasznélvezője.

Fentiek értelmében elmondható: a magyarlukafai erdőbirtok a 19. század közepétől már biztosan a Festetits család dégi ágához tartozott. Az Esterházy erdőkkel ellentétben bérbeadásra nem került sor, mindvégig a család saját kezelésében maradt.

Az erdő kezelő személyzete

A hitbizományi erdőbirtok területe ahhoz kicsiny volt, hogy önálló, szakképzett erdőtiszt alkalmazását elbíra, ezért 1896-ban mellékfoglalkozásban Nádhera Pál okleveles erdőtisztet bízták meg a gazdálkodás irányításával. Rajta kívül az erdő őrzésére egy szakvizsgázott és felesketett erdőőrt alkalmaztak (ANONYM 1896).

Az erdő kezelőszemélyzete később sem bővült jelentős mértékben. 1930-ban, amikor már más, távolabb levő erdőtagok is idetartozván, az erdőterület jelentő-

sen megnőtt, akkor is két erdőőr vigyázott a vagyronra. Az erdőgazdálkodás felsőbb felügyeletét a Barcsi Magyar Királyi Erdőhivatal látta el (ANONYM 1930b).

Az erdei munkásviszonyok az áttekintett időszakban mindvégig kedvezőtlenül alakultak. A Zselic ezen része kevésbé lakott vidék volt, a szabad munkaerő nem állt rendelkezésre. Ráadásul az itt lakó emberek a munkájukkal annyira el voltak foglalva, hogy bérmunkára alig futotta az idejükből. A munkáskéz hiánya nagyon éreztette hatását az erdő kezelésében, a fenntartási és ápolási munkák gyakran a szükségletekhez képest erősen elmaradtak (ANONYM 1930b).

Az erdő állapotának és az erdőgazdálkodás módjainak változása 1879-1945 között

A fajösszetételre és az erdő állapotára vonatkozó adatok

A Vitorági-erdő területén az uralkodó fajok 1930-ban a következők voltak: *Carpinus betulus* 35 %, tölgy³ 30 %, *Fagus sylvatica* 24 %, *Quercus cerris* 5 %, *Tilia tomentosa*, *T. platyphyllos* 3 %, *Pinus sylvestris* 2 %, *Alnus glutinosa* 0,5 %, *Fraxinus excelsior* 0,5 %. A *Carpinus betulus* kiugróan magas aránya a többi faj fejlődésében zavart okozott. Különösen hátráltatta a tölgyvel való felújítást, mivel sűrű újulata olyan erős árnyékot képzett, hogy a fényigényesebb tölgyek életfeltételeit erősen korlátozta. A gyertyánon kívül a sűrűn ki-növő gyomok okoztak még problémát (ANONYM 1930b).

Az 1930-as üzemterv szerint az erdőkárosítások (lisztharmat, rovarkárok, tavaszi fagyok) elkerülése végett egyes állományokat kellett létrehozni *Quercus* és *Fagus* dominanciával. A *Carpinust* intenzív gyérítőmunkával a minimálisra kellett szorítani. Helyére és az ugyancsak gazdagon sarjadzó *Tiliak* kiváltására a természetes újulat felhasználásával és mesterséges úton *Fagus sylvatica* telepítését írták elő. Az üzemtervezők szerint az erdőbirtok termőhelyi viszonyai az *Pinus sylvestris* tenyésztésének nem kedvezőek, ezért aztán e faj telepítését nemkívánatosnak tartották. A Robiniaival kapcsolatban pedig előírták, hogy csak az omladékos és vízmosásos gödrökben lehetett fenntartani, másutt kiirtása javasolt.

Az erdőgazdálkodás és az erdőhasználat módjaira vonatkozó adatok

Az 1896-os üzemterv még kedvező képet sejtet a 19. század végi állapotokról: „Jelen erdőbirtok a hitbizomány megalakításától, de már előbbi időktől is bizonyos rendszerben használtatott ki, s mióta a törvényszabta rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezelték, a kihasználás mindig az üzemterv keretében eszközöltetett” (ANONYM 1896). Amennyiben az üzemtervi

utasításokat betartották, úgy joggal tételezhetjük fel, az erdő szakszerű kezelésben részesült.

A 20. század első évtizedeiben az ápolási munkákat (a tisztítást és a gyérítést) azonban - munkaerő hiányában - pontosan nem tudták ellátni, ennek következtében a *Carpinus* az alátelítéssel és a csemeteültetéssel megtelepített *Quercusok*at elnyomta és tönkretette. A pótlások nem megfelelő volta miatt a fiatalok hiányosakká váltak. A felszabaduló életterekbe benyomult az agresszívebb *Carpinus betulus* és újabb területeket hódított el a *Quercusoktól* és a *Fagustól*.

Az üzemtervek szerint a 19. században 60 éves vágásfordulóval szálerdő üzem módban kezelték az erdőt. Később, a 20. század elején a vágásfordulót 80 évre emelték fel, a szálerdő gazdálkodás továbbra is maradt. A gazdálkodás ezen jellemzőit az 1930-as üzemterv továbbra is fenntartotta.

A kitermelt fa legnagyobb részét a 19. század végén még tűzifának használták fel. Másik felét az uradalom szükségleteinek fedezésére fordították. Az erdőhöz közel nagyobb mennyiségű fát felhasználó feldolgozóüzem, nagyobb település, vagy szállítási lehetőség nem volt, ezért a faeladások minimálisak maradtak. A faúrt értékesítésre kivágott fákat ökor és lóvontatta szekerekkel, valamint - télen - szánokkal szállították ki a vágásból. A legközelebbi fapiacok (Szigetvár és Kaposvár) csak rosszul karbantartott földutakon voltak elérhetők, a szállítást azonban a viszonylag nagy (25-30 km) távolság is korlátozta. Utólag visszatekintve örülhetünk is ezeknek a mostoha közlekedési viszonyoknak, mivel megakadályozták területünkön a nagymértékű erdőirtást.

Következtetések

1. A vizsgált időszakban mindkét erdő nagybirtokosok tulajdonában volt. Az 1879. évi erdőtörvénynek megfelelően megszervezték az erdők szakszerű felügyeletét és a tervszerű erdőgazdálkodást.
2. A Dennai-erdőben a bérbeadás során a bérlők nem tartották be az előírásokat, csak a jól eladható faanyag kinyerésére törekedtek, a felújításokat nem megfelelően végezték.
3. A 19. század második felétől kezdődően a *Quercus petraea*-t tartották fő fajának, az erdők művelését ennek megfelelően alakították (vágásforduló emelése, szálerdő üzem mód bevezetése, csemeteültetés, gyérítések).
4. Az üzemtervek szerint jelentős területeket foglalt el a *Pinus sylvestris*, ugyanakkor egy szót sem ejtenek a növény magvetéséről, vagy csemeteültetéséről. Ez a tény megerősíti az erdeifenyőnek a Zselicben való őshonosságára vonatkozó véleményeket (BORHIDI 1984).
5. Az I. világháború jelentős károkat okozott az erdőben, a fiatalokat elhanyagolták.
6. 1890-től 30 éven át korábbi szántóterületeket erdősítettek be, e területeken kialakult erdők természetessége vizsgálendő.

³Az üzemterv nem különíti el pontosan a fajt. Más leírásokból tudjuk, hogy a Vitorági-erdőben a *Quercus petraea* mellett jelentős volt a *Q. robur* mennyisége is.

7. A 19. század végén a Dennai-erdőben a fő fafaj már a *Quercus petraea* volt, majd utána következett a *Fagus sylvatica*, a *Carpinus betulus* és a *Pinus sylvestris*. Ezzel szemben a Vitorági-erdőben a *Carpinus* meghaladta a *Quercus*ok és a *Fagus* részesedését. Ez annak a következménye, hogy a Vitorági-erdőben kevésbé tartották be a tölgyek elszaporítására vonatkozó előírásokat. Valószínűleg az erdő kezelésére nem fordítottak olyan nagy hangsúlyt, mint a nagyobb erdőbirtokokkal rendelkező Esterházyaknál. Feltevésünket megerősíteni látszik az a tény is, hogy a 20. század első felében az átvizsgálási jegyzőkönyvek tanúsága szerint az ápolási és a tisztítási munkákat nem tudták szakszerűen elvégezni, ennek következtében a *Carpinus* jelentősen elszaporodott a *Quercus*ok és a *Fagus* rovására. Erdeink fajösszetétele tehát nagymértékben függ az ott folytatott erdészeti kezelőmunkáktól, a fajok aránya elsősorban nem természetes folyamatok révén alakult ki.
8. Az erdők megközelíthetősége és a főbb szállítótvonalaktól való távolsága jelentősen befolyásolta a fák

kitermelését. A Dennai-erdőt jobban pusztították, mivel közelebb volt a vasúthoz, a Vitorági-erdő fakészlete főként helyi igényeket elégített ki, kisebb mértékben termelték le.

9. Az üzemtervekben nem szorgalmazták a tájidegen akác ültetését. Olyan élőhelyekre engedték be, ahol – mint később beigazolódt – nem tudott erőteljesen fejlődni és elszaporodni. Homogén ültetvényekben történő természetét nem engedélyezték.

Köszönetnyilvánítás

Munkám elindulásakor értékes útbaigazítást kaptam Rumszauer János nyugalmazott erdőmérnöktől. Az üzemtervek fellelhetőségét és az erdőgazdálkodásra vonatkozó adatok értelmezését Szántó Gábor tanácsai nagyban segítették. Köszönöm Borhidi Attila akadémikus úrnak a kézirat lektorálását és helyesbítő észrevételeit. Köszönettel tartozom a Somogy Megyei Levéltár igazgatójának, Bösze Sándornak, hogy engedélyezte a kutatást a régi iratok között. Köszönöm Nagy Zoltán levéltárosnak hasznos segítségét

Irodalom

- ANONYM 1889a: Üzemterv az Esterházy herceg kaposvári uradalmához tartozó Dennai üzemosztály területére. Kismarton 1889. november.
- ANONYM 1889b: Üzemterv az Esterházy herceg kaposvári uradalmához tartozó Márcadói üzemosztály területére. Kismarton 1889. november
- ANONYM 1896: Üzemterv Gróf Festetics Imre Magyar-Lukafa-i hitbizományi erdejéről. Somogy-Szob 1896. szeptember 24-én.
- ANONYM 1900a: Üzemátvizsgálási munkát az Esterházy herceg kaposvári uradalmához tartozó Dennai erdejéről, az 1890. évtől az 1899. évig terjedő félforduszakra nézve. Kismarton 1900. július.
- ANONYM 1900b: Üzemátvizsgálási munkát az Esterházy herceg Kaposvári uradalmához tartozó Kisfaludi erdejéről, az 1890. évtől az 1899. évig terjedő félforduszakra nézve. Kismarton 1900. július 10.
- ANONYM 1910a: Üzemterv az Esterházy herceg kaposvári uradalmához tartozó Dennai üzemosztály területére. Kismarton 1910. július 3.
- ANONYM 1910b: Üzemterv az Esterházy herceg kaposvári uradalmához tartozó Kisfalud területére. Kismarton 1910. június.
- ANONYM 1920: Üzemterv az Esterházy Hercegi Hitbizomány kaposvári uradalmához tartozó Kardosfai Erdőgondnokság A és B gazdasági osztályainak területére az 1920-1939. évekre. Kaposvár 1920. április 15.
- ANONYM 1922: Jegyzőkönyv a herceg Esterházy Pál féle hitbizományi uradalomhoz tartozó ún. kaposvári bérleti erdőkre készülő új rendszeres erdőgazdasági terv állandó gazdasági beosztásának és főbb gazdasági alapelveinek helyszíni tárgyalás alapján való megállapítása végett. Kaposvár 1922. augusztus 24.
- ANONYM 1926: Jegyzőkönyv Gróf Festetics Kristóf által hasznélvezett csertői hitbizományi uradalom erdejéről készítendő új rendszeres gazdasági terv főbb gazdasági alapelveinek és állandó gazdasági beosztásainak helyszíni tárgyalás alapján való megállapítására. Csertő 1926. június 9.
- ANONYM 1930a: Beszámoló munkát az Esterházy hercegi hitbizomány Kardosfai erdőgondnokságának 1920/21-1928/29. évekre vonatkozó üzemi tevékenységéről. Kaposvár 1930. április.
- ANONYM 1930b: Üzemterv Gróf Festetics Kristóf csertői, ceglédi és magyarlukafai hitbizományi erdejéről. Barcs 1930. október 27.
- BAKONYI I. - NAGY I. 1975: A Somogyi Erdő és Fafeldolgozó Gazdaság Kardosfai erdészetének üzemterve az 1976-1985 közötti időszakra. Kaposvár
- BORHIDI A. 1984: A Zselic erdei. Dunántúli dolgozatok (A) Természettudományi Sorozat 4. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs
- CSÁNKI D. (szerk.) é.n.: Somogy Vármegye. Magyarország Vármegyéi és Városai. Országos Monográfiai Társaság Budapest
- CSÁNKI D. 1894: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. kötet. Magyar Tudományos Akadémia 566-657. pp.
- KOGUTOWITZ K. 1930: A Dunántúl és a Kisalföld írásban és képekben I. kötet. Szeged
- KOLOSSVÁRY SZ. NÉ 1975a: A magyar erdőgazdálkodás fejlődése. in.: Kolossváry Szabolcsné (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Akadémiai Kiadó Budapest 15-79. p.
- KOLOSSVÁRY SZ. NÉ (szerk.) 1975b: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Akadémiai Kiadó Budapest

- LEHMANN A. 1969: XIX. századi üveghuták a Zselicben. Baranyai Művelődés 1969. június
- LEHMANN A. 1971a: A Zselic természeti földrajza. MTA Dunántúli Tudományos Intézet Közlemények 15. Pécs
- LEHMANN A. 1971b: Adatok a szentlukai üveghutáról (1807-1808). Somogy Megye Múltjából. Somogy Megyei Levéltár Kaposvár pp. 109-138.
- LEHMANN A. 1973: Adatok a Zselic üvegfúvó üzemének történetéből. Zselici Dolgozatok 2. 59-61.
- LEHMANN A. 1976: A zselici erdők. Zselici Dolgozatok. Pécs 3: 21-35.
- Gazdacímtár Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1925: A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokosok és földbérletek 1925. év eleji adatok alapján. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Budapest.
- MÁYER Z. 1927: A soproni erdőmérnöki főiskola 1927. év májusában a Dunántúlon tartott tanulmányútjának tapasztalatai. Erdészeti Lapok 7-8.
- NAGY I. 1857-1868: Magyarország családai. Reprint Helikon Kiadó Budapest 1987
- Országos Erdészeti Egyesület Kaposvári Csoportja 1960: A Zselic története. Útprogram és tájékoztató az Országos Erdészeti Egyesület 1960. évi kaposvári vándorgyűlésére. Kaposvár p. 31 + 1 térkép
- TAKÁCS É. 1974: Adatok az állami erdészeti igazgatás első korszakának a történetéhez (Az 1879:31 tc. és végrehajtása Somogyban) Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 1. Somogy Megyei Levéltár Kaposvár pp. 195-210.
- I. katonai felmérés (1782-1785) térképlapjai VIII. colonne 25-26 sectio
- II. katonai felmérés (1829-1866) térképlapjai XXVII colonne 61-63 sectio
- III. katonai felmérés (1872-1884) térképlapjai 5559/2, 5459/4 szelvény

History of Denna and Vitorág Forest from 1879 to nationalisation

JÁNOS DÁVID

The study treats the history of two forests in the Zselic Nature Conservation Area, the Dennai Forest and the Vitorági Forest, from the Forest Law of 1879 to nationalization. Both forest belonged to latifundiums during the period concerned, the Dennai Forest was the estate of the Duke Esterhazy family, while the Vitorági Forest belonged to the Csertő manor of the Count Festetics family. According to the provisions of the Forest Law in both forests professional supervision was organised and forestry working plans were made regularly. On the basis of these documents we know the most important characteristic features of silviculture of the given period.

1. In Dennai Forest, when it was not looked after by the owner, the tenants did not keep the regulations, they did not do the renovation properly.
2. From the second half of the 19th century the most important species of tree was the *Quercus petraea*, the arboriculture was made according to this fact (the increase in cutting area, seedling-forest method, planting of saplings)
3. As the consequence of forestry economy, different species of trees were established in the two forests.

As the consequence of the less professional and effective silviculture *Carpinus betulus*, which granulates more easily, prevailed over *Quercus petraea* and *Fagus sylvatica* which develop harder. So the species of trees depend much on the forestry maintenance, the proportion of species formed mainly not in natural ways.

4. From 1890 former arable areas were afforested for 30 years, so the naturalness of the forests formed in this way can be questioned.
5. *Pinus sylvestris* was not planted, but in spite of this, it occupied vast areas. This fact confirm the opinions about the indigeneity of *Pinus sylvestris* in Zselic.
6. In the working plants the planting of the alien *Robinia pseudoacacia* was not insisted. It was planted on places (in gullies, in tracks through the gully), where it could not develop vigorously or reproduce, its growing on homogeneous plantations was not allowed.
7. The accessibility and the distance of the forests from the most important transportation facilities influenced a lot woodfelling and cutting.

Author's address:

DÁVID János
University of Kaposvár
H-7401 Kaposvár
P.O.B 30.
HUNGARY